

De bedijkers van de polder Charlois in 1460

ERIK MOSTERT

Inleiding

Tijdschrift voor
Waterstaatsgeschiedenis
25 (2016) 2, 39-46

1 Zie bijvoorbeeld: H. van Zwet, *Lofwaardighe dijkagies en miserabele polders. Een financiële analyse van landaanwinningprojecten in Hollands Noorderkwartier, 1597-1643* (Hilversum 2009); C. Dekker, R. Baetens, *Geld in het water. Antwerps en Mechels kapitaal in Zuid-Beveland na de stormvloeden in de 16e eeuw* (Hilversum 2010); H. van Damme, 'De Generale Prins Willemvloed. Bedijking en bevolking 1650-1655; investeringsmotieven en bevolkingspolitiek', *Tijdschrift voor waterstaatsgeschiedenis* 22 (2013), 6-17.
2 R. Bijlsma, 'De grondheeren van Charlois', *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* (BVG), 5^e reeks, dl. 1 (1913), 267-274; W.F. de Waal, *De ambachtsheerlijkheid en de grondheerlijkheid Charlois* (Amsterdam 1921).

Volgens een oude zegswijze heeft God de wereld geschapen, maar de Nederlanders Nederland. En hoewel 'scheppen' misschien niet het juiste woord is, zit hier een kern van waarheid in. Vooral het noorden en westen van het land zijn het resultaat van menselijk ingrijpen, van grootschalige ontginning van veengebieden, landaanwinning, droogmaking van meren en herbedijking van overstroomde gebieden.

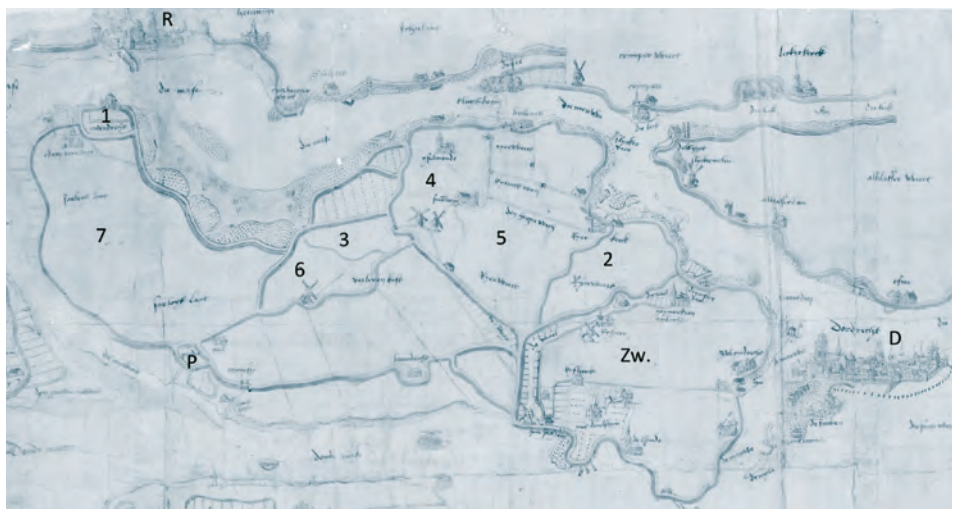
In dit artikel staat de vraag centraal wie het land hebben vormgegeven en wat hun motieven waren. Voor de zestiende eeuw en later zijn wij hierover goed ingelicht, maar niet voor eerdere eeuwen.¹ Om hier wat aan te doen, beschrijft dit artikel de bedijking van de polder Charlois in 1460. In 1913 heeft R. Bijlsma hier al over gepubliceerd en in 1921 W.F. de Waal, maar deze auteurs wisten niet dat er een lijst overgeleverd is van de participanten in de bedijking.² Bovendien zijn er sindsdien vele bronnen toegankelijk gemaakt die ons helpen een beeld te vormen van de participanten en hun netwerken, zoals de leenreperatoria die in het tijdschrift *Ons Voorgeslacht* gepubliceerd zijn.

In dit artikel zullen wij eerst de voorgeschiedenis van de polder Charlois en de uitgifte in 1460 behandelen. Hierna komen de participanten in de bedijking, hun netwerken en hun motieven aan bod. Het artikel sluit af met een korte conclusie, die de bedijking van Charlois in breder perspectief plaatst en enige suggesties voor verder onderzoek geeft.

Voorgeschiedenis

De polder Charlois lag in de Riederwaard, een veengebied direct ten zuiden van Rotterdam, tussen de Zwiendrechtse waard in het oosten en het land van Poortugaal in het westen. Vanaf de elfde eeuw was de Riederwaard ontgonnen voor de landbouw. Dit zette een proces van bodemdaling in gang, waardoor de omstandigheden voor de landbouw geleidelijk aan verslechterden en de kosten voor het waterbeheer toenamen. Toen de Rieder-

Afb. 1. De voormalige Riederwaard met omgeving. R = Rotterdam, D = Dordrecht; P = Pendrecht; Zw = Zwiendrechtse waard; nummers: zie tabel 1. Detail van een kaart van de Zuid-Hollandse waard, vóór 1551, NA, tg. 4VTH, Verzameling Binnenlandse Kaarten Hingman (KH), inv.nr. 1889.

waard in de jaren 1373-1375 geteisterd werd door een reeks stormvloed, waren noch de landeigenaren, noch de ambachtsheren aan wie de landen vervielen, bereid om de dijken te herstellen, en de Riederwaard ging ten onder.³

Een direct gevolg van de ondergang was opslibbing van het gebied met vruchtbare klei. Dit maakte het gebied op den duur zeer geschikt voor herbedijking. De eerste herbedijking, van Oud-Katendrecht, vond mogelijk al in 1394 plaats maar in ieder geval in 1410. Hierna volgden er meer, en in 1460 kon de polder Charlois bedijkt worden (zie tabel 1 en afb. 1).

TABEL 1. HERBEDIJKINGEN IN DE RIEDERWAARD TOT EN MET 1460

Nr.	Naam	Jaar van uitgifte	Oppervlakte (ha) ⁴	Opmerkingen
1	Oud Katendrecht ⁵	1394 ⁷	90	In 1410 en 1446 beleend om (opnieuw) te Nieuvelte bedijken
2	Oud-Reijerwaard ⁶	1403	550	Na doorbraak van de nieuwe dijk in 1405 definitief drooggelegd
3	Dirk Smeetsland ⁷	1432	Circa 280 ha	Vóór 1464 gecombineerd met nr. 6, ⁸ samen 370 ha
4	Oost-IJsselmonde ⁹	1435	510	
5	Nieuw-Reijerwaard ⁶	1429	1135	Pas in 1442/43 herbedijkt
6	Mr. Arent van der Woudenland ¹⁰	1444	Circa 90 ha	Zie bij 3
7	Polder Charlois	1460	770 ha	

Bestuurlijk behoorde Charlois tot Putten. Putten was een hoge heerlijkheid in Holland met zijn eigen recht en bestond uit het eiland Putten, de gorzen van West-Overflakkee, en “Putten over die Mase”: het Land van Poortugaal en het noordwesten van de Riederwaard. Na de dood van Jacob van Gaasbeek, de toenmalige heer van Putten, op 6 februari 1459, waren de heerlijke rechten op Putten vervallen aan Philips de Goede, hertog van Bourgondië en graaf van Holland. Deze droeg Putten vervolgens over aan zijn zoon en erfopvolger Karel van Charolais, de latere hertog Karel de Stoute.¹¹

Uitgifte en uitgevers

Op 24 april 1460 gaf Karel van Charolais de Riederwaard voor zover die binnen Putten lag ter bedijking uit aan een drietal edellieden omwille van de diensten die deze Karel en zijn vader bewezen hadden en nog zouden bewijzen. Het reeds bedijkte Oud-Katendrecht en Mr. Arent van der Woudenland was hiervan uitgezonderd. De edellieden die het betrof waren Jan van Auxy, raad en eerste kamerling van Philips de Goede, Adryaen van Borselen, raad en kamerling, en Willem van Contay, raad, kamerling en hofmeester. Zij en hun rechtsopvolgers mochten het gebied bedijken of laten bedijken tot zomerland (met een lage zomerdijk) of winterland, in zijn geheel of in kleinere delen. Verder kregen zij het visrecht en het vogelrecht in het hele gebied in eigendom, alsmede de (toekomstige) droge dijk van Oud-Katendrecht en Mr. Arent van der Woudenland. Tevens mochten zij schout en schepenen aanstellen om te schouwen en toezicht te houden op de bedijking totdat het gehele gebied bedijkt zou zijn; hierna zou de heer van Putten schout en schepenen weer

3 P.E.J.M. van Dam, ‘Schijven en beuken balken. Een sociaal-ecologische transformatie in de Riederwaard’, in: B. Wouda (red.), *Ingelanden als uitbaters. Sociaal-economische studies naar Oud- en Nieuw-Reijerwaard, een polder op een Zuid-Hollands eiland* (Hilversum 2003), 11-44; E. Mostert, ‘Water management on the Island of IJsselmonde 1000-1953. Polycentric governance, adaptation and petrification’, *Ecology and Society* 17 (2012), 3:12.

4 Waterstaatskaart, 1^e editie, blad 37-4 (1884).

5 *Ons voorgelacht* (OV) 27 (1972), 123.

6 L.J. Pons, ‘Passen en meten. De landinrichting bij de herdikking van de polders Oud- en Nieuw-Reijerwaard in respectievelijk 1404/05 en 1442/43’, in: Wouda, *Ingelanden als uitbaters*, 71-111; J. van Oudenhoven, *Out-Hollandt, nu: Zuylt-Hollandt, vervangende een generale beschrijvinge, mitsgaders de privilegien, keuren, hant-vesten, costuymen, herkomens, observantien ende gewijsdens van de voorsz. landen.* (Dordrecht 1654), 253-254.

7 Nationaal Archief (NA), Den Haag, toegang (tg) 3.03.01.01, Hof van Holland (HvH), inv.nr. 1, fo. 114v.

8 Stadsarchief Rotterdam (SR), tg. 14, archieven van de polders onder de gemeente IJsselmonde (APIJ) 1444-1973, regest nr. 4.

9 SR, tg. 8, archieven van de ambachten Oost- en West-IJsselmonde en de gemeente IJsselmonde, en de ambachtshoofdelijkheden (AOWIJ) 1435-1941, regest nr. 3; Van Oudenhove, *Out-Hollandt*, 262-263.

10 SR, tg. 14, APIJ, regest nr. 1.

11 C. Dekker, *Inventaris van het archief van de Heren van Putten en Strijen*, 1235-1459 (‘s-Gravenhage 1960), inleiding.

12 Gedrukt in De Waal, *Ambachtshoofdelijkheid*, bijlage I.

13 SR, tg. 12, het archief en de handschriften van de grondheerlijkheid "Charlois en annexe polders" (AGCAP) 1460-1887, regest 9. Overigens deed Adriaen van Borselen vanaf 1464 uitgebreide ervaring op met bedijkingen op Goeree-Overflakkee en Schouwen-Duiveland, zie R. Rutte, 'Nieuw land – nieuwe samenleving – knappe nederzetting. Dorpen in de vijftiende- en zestiende-eeuwse bedijkingen in de zuidwestelijke delta', *Historische-Geografisch Tijdschrift* 28 (2010), 71-96.

14 OV 26 (1971), 240; 33 (1978), 193, 604, 641; 39 (1984), 555; 46 (1991), 415; 56 (2001), 278; F. Ketner, 'Amsterdam en de binnenvaart door Holland in de 15e eeuw', *BVGO*, 8^e reeks, dl. 4 (1943), 169-200, dl. 5 (1944), 33-59.

15 NA, tg. 3.03.01.01, HvH, inv.nr. 534, acte 22-11-1561; verder o.a. Noord-Hollands Archief, Haarlem, tg. 1573, Stadsbestuur van Haarlem, inv. nr. 555, fo. 176v.; OV 30 (1975), 214; 51 (1996), 21, 235; 53 (1998), 96-97, 122-23, 214-15; SR, tg. 33-01, Catalogus van de handschriftenverzameling (CH), inv.nr. 1750, fo. 148.

16 NA, tg. 3.03.01.01, HvH, inv.nr. 10, fo. 103; inv.nr. 18, fo. 58v; inv.nr. 19, fo. 115; inv.nr. 20, fo. 310, 315; inv.nr. 462, fo. 51, 90v, 115v, 139v; inv.nr. 477, fo. 184v, 193; SR, tg. 33-01, CH, inv.nr. 1750, fo. 148, 149v, 156v; NA, tg. 3.18.09, Delftse Staten-kloosters/St. Ursula, regest 40; NA, tg. 3.18.13, Kloosters Delfland/St. Elisabeth, regesten 40, 47.

17 M.J. Damen, *De staat van dienst. De gewestelijke ambtenaren van Holland en Zeeland in de Bourgondische periode (1425-1482)* (Hilversum 2000), 312-317; R. Fruin, *De leenregisters van Bewesten Schelde 1470-1535* ('s-Gravenhage 1911), 59-64, 75-6.

18 Archief Delft, tg. 210, Klauwshofje, inv.nr. 4, gedrukt in De Waal, *Ambachtshoofdelijkheid*, bijlage III.

19 SR, tg. 33-01, CH, inv.nr. 1760, fo. 69.

aanstellen. Vanwege de moeilijkheden die de bedijking met zich mee zou brengen, verleende Karel voor twaalf jaar vrijstelling van de tienden, een belasting van één tiende van de oogst. Gedurende die periode dienden zij 25 pond per jaar te betalen als compensatie voor de huuropbrengsten van het gebied die Karel nu misliep, en daarna de helft van dat bedrag.¹²

Reeds vier dagen later, op 28 april 1460, droegen de drie edellieden hun rechten over aan Matthijs de Buysen, Ysbrandt Utenhage en Mr. Arent van Woude omdat zij naar eigen zeggen zelf geen verstand van bedijken hadden en ver van het gebied af woonden.¹³ Matthijs de Buysen was tollenaar te Geervliet (1452-1467) en rentmeester van heer Johan van Wassenaar (vermeld 1444 en 1461).¹⁴ Ysbrandt Utenhage was een rijke burger uit Haarlem met adellijke voorouders. Zijn schoonmoeder Korstijn Cleis Vossendr. was afkomstig uit Dordrecht en zelf was hij ingeland van Dirk Smeetsland en Mr. Arent van der Woudenland (vermeld 1449).¹⁵ Mr. Arent van Woude was een Delftenaar en had in Parijs en Leuven gestudeerd. Hij was de naamgever van de polder Mr. Arent van der Woudenland en op 4 juli 1465 werd hij door de baljuw van Putten afgezet als dijkgraaf van deze polder wegens plichtsverzuim. In 1444 wordt hij vermeld als dijkheemraad van de polder Dirks Smeetsland.¹⁶ Bij deze drie heren voegde zich voor 14 augustus 1460 een vierde, Anthonis Michielsz, raad van hertog Philips en zijn zoon Karel van Charolais, stadhouder van Putten voor de laatste, en voormalig rentmeester-generaal van Holland. Hij was een gunsteling van Karel van Charolais en werd door deze in de adelstand verheven.¹⁷

De polder Charlois was het eerste deel van het gebied dat bedijkt werd. De vier rechthebbers deden dit echter niet geheel zelf, maar gaven op hun beurt het land op 14 augustus 1460 ter bedijking uit. De belangrijkste voorwaarden waren dat de uitgevers één zevende van het gebied, dat de naam Charolais zou dragen, zouden behouden en dat dit deel vrij zou blijven van alle polderlasten voor de dijken, wateringen, wegen, sluizen, bruggen en dergelijke. De participanten in de bedijking zouden verder een kerk voor de nieuwe polder moeten financieren. Tot hun onderhoud zouden de kerk en de toekomstige priester elk een half procent van het land krijgen en ook dit land zou vrij van polderlasten zijn. De uitgevers behielden voor zichzelf de droge dijken, de vis- en jachtrechten in de polder en alle rechten op het nog niet bedijkt land. De participanten zouden aangekend worden in het boek van de gezworen klerk van de uitgevers.¹⁸

Participanten

Het boek van de gezworen klerk is ons niet overgeleverd. Wel is ons een lijst van de participanten overgeleverd van de hand van de achttiende-eeuwse geschiedkundigen Cornelis van Alkemade en Pieter van der Schelling, die deze ontleend zullen hebben aan het boek van de gezworen klerk of een oud extract hieruit (tabel 2).¹⁹ Op deze lijst staan ruim 20 participanten vermeld voor in totaal 1.062 gemet (520 hectare; één Putse gemet is 0,49

Afb. 2. Karel van Charolais. Olieverf op eiken, Rogier van der Weyden (werkplaats en omgeving), circa 1460. Gemäldegalerie, Staatliche Museen, Berlijn.

hectare). Als wij ervan uitgaan dat dit exclusief het zevende deel voor de uitgevers is en exclusief de halve procent voor de kerk en de halve procent voor pastoor, dan komen we uit op een totale oppervlakte van de polder van ongeveer 1.250 gemet (603 hectare). Bij uitgifte werd de polder echter geschat op 1.800 gemet (882 hectare) en na voltooiing van de bedijking, op 14 april 1462, op 1.500 gemet (735 hectare).²⁰ De lijst is dus niet helemaal compleet. Mogelijk ontbreken er enkele participanten of kloppen de aantallen gemeten niet allemaal.

TABEL 2. DE PARTICIPANTEN IN DE BEDIJING VAN DE POLDER CHARLOIS EN HUN PARTICIPATIE IN GEMETEN

Abt van Middelburg	280 (137 ha)
Anthonis Michielsz*	12 (6 ha)
Gerrit van Nieuvelt	56 (27 ha)
Matthijs de Buysers*	68 (33 ha)
Jacob Pot	12 (6 ha)
Jonge Willem	12 (6 ha)
Jan Duyck Gillisz	56 (27 ha)
Isbrant Uyttenhage*	84 (41 ha)
Mr. Arent van Woude*	42 (21 ha)
Hendrick de Backer	56 (27 ha)
Foppe Gerritsz	56 (27 ha)
Floris Grijpt	56 (27 ha)
Andries Pietersz	56 (27 ha)
Jacob Cruysinck	8 (4 ha)
Mr. Jan Brant officier	56 (27 ha)
Jacob Buysers	12 (6 ha)
Gillis Danckerts	28 (14 ha)
Dirc van Rijswijck	28 (14 ha)
Claes Jansz van Rotterdam met zijn gesellen genaamd Boyen	28 (14 ha)
Dirc Dirxs van Beest en Cornelis van Handels	56 (27 ha)

* Tevens uitgever

De belangrijkste participant op de lijst, met 280 gemet (137 hectare), was de abt van Middelburg, oftewel de Abdij van Middelburg. De abdij had vele bezittingen op Walcheren en elders, maar over Charlois is in het archief van de abdij niets meer te vinden; een rekening uit ongeveer 1547 van de pachten te Charlois is in 1940 verloren gegaan.²¹ In 1577 blijkt er van het bezit te Charlois nog ruim 85 gemet (42 hectare) over te zijn, die dan door de stad Rotterdam verhuurd worden.²²

De uitgevers zelf participeerden voor in totaal 206 gemet (101 hectare). Familieleden van de uitgevers participeerden voor nog eens 68 gemet (33 hectare). Het betreft hier de Utrechtse edelman Gerrit van Nieuvelt, schoonzoon van Anthonis Michielsz en vanaf 1478 in de regering van Delft,²³ en Jacob Buysers, broer van Matthijs en tollenaar te Gouda.²⁴

Nog twee participanten waren tollenaar of waren dat geweest: Dirk van Rijswijk en Jacob Pot. Dirk van Rijswijk was tollenaar van Gorinchem en Schoonhoven, voor 1465 samen met Jacob Buysers en van 1467 tot 1472 alleen. In 1477 zou hij meester in de rekenkamer van Holland worden.²⁵ Jacob Pot was een zoon van de Antwerpse koopman Peter Pot en was tollenaar geweest van Geervliet (1447-1451) en Gorinchem en Schoonhoven (1452-1456). Ten tijde van de bedijking was hij schout van Dordrecht. Andere functies die hij bekleed had, waren baljuw en rentmeester van het Land van Putten en Strijen (1446), veertgraad (lid van de stadsregering) van Dordrecht (1458) en baljuw van Zuid-Holland

²⁰ SR, tg. 12, AGCAP, regest 12, De Waal, Ambachtsheerlijkheid, bijlage IV.

²¹ J. Dekker (red.), *De Abdij van Middelburg* (Utrecht 2006), 44-48; Zeeuws Archief, Middelburg, tg. 27, Onze Lieve Vrouwe Abdij te Middelburg 1189-1578, inv.nr. 208.

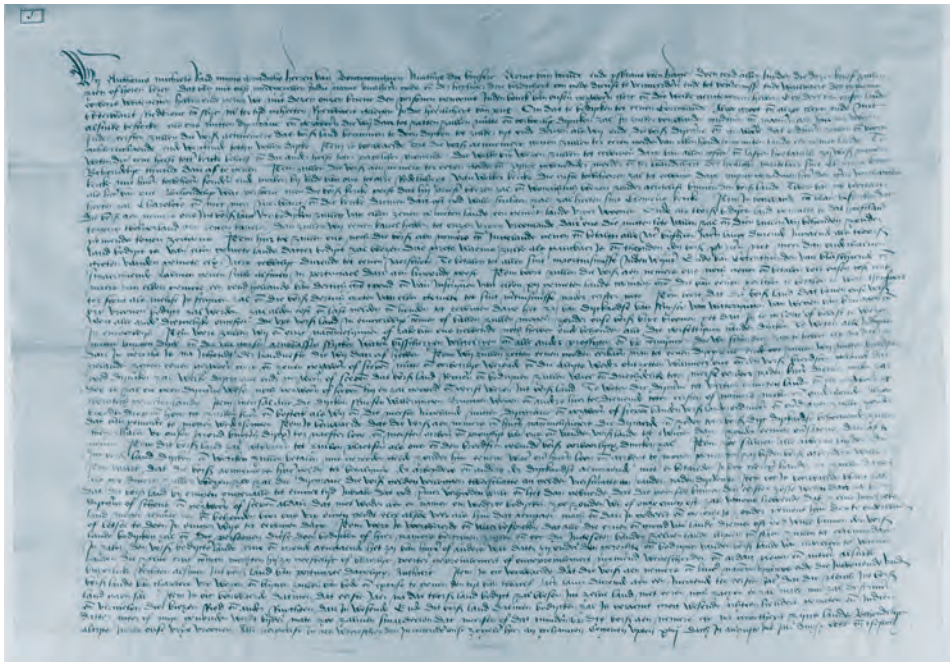
²² Quohier van de geestelijke goederen van Charlois van 1577: OV 28 (1973), 4-5.

²³ OV 21 (1966), 531-532; 1972, 243; 39 (1983), 527-528; R. Boitet, *Beschrijving der stad Delft* (Delft 1729).

²⁴ Zie noot 14 en Haags Gemeentearchief, tg. 0006-01, Heilige Geest en Heilige Geesthofje, inv.nr. 529-531, 631.

²⁵ Damen, *Staat van dienst*, 487; Ketner, 'Amsterdam en de binnenvaart'; OV 26 (1971), 240; 39 (1984), 554-555; 41 (1986), 359-360; 45 (1990), 125.

Afb. 3. Uitgifteakte van de polder Charlois van 14 augustus 1460. Archief Delft, tg. 210, Klaeuwshoffe, inv.nr. 4.

- 26 Zie o.a. J. van Herwaarden, D. de Boer, F. van Kan, G. Verhoeven (red.), *Geschiedenis van Dordrecht tot 1572* (Dordrecht/Hilversum 1996), 172-174; OV 27 (1972), 122-123; 34 (1979), 214-215; 40 (1985), 325; 52 (1997), 23.
- 27 Bron: <http://www.haagseelite.nl>, geraadpleegd 9-8-2016.
- 28 0-20 (1965), 300-301, 310-311; 32 (1977), 208-209; 34 (1979), 206; J. Rodenberg, *Heer van stand. Frank van Borssele en de rol van zijn hovelingen en ambtenaren in zijn profileren als bovengewestelijk edelman in het Bourgondische landencomplex (1436-1470)*. Doctoraalscriptie Middeldeeuwse Geschiedenis 2006. (<http://www.ethesis.net/borssele/borssele.pdf>), 149.
- 29 G.J.J. van Wimersma Greidanus, 'De afkomst van Croesinck en Van Teylingen met een zijstap naar Claes Corff', *De Nederlandse Leeuw* 100 (1983), 209-226; *Damen, Staat van dienst*, 454-455.
- 30 OV 56 (2001), 278.
- 31 OV 39 (1984), 330.
- 32 SR, tg. 33-01, CH, inv.nr. 1750, fo. 149v.
- 33 *Ibidem*, inv.nr. 1759, fo. 8, 12; OV 49 (1994), 192, 385; *Nederland's Adelsboek* 84 (1994), 349-362.
- 34 Zie o.a. Boitet, *Beschrijving*, 174-177; OV 28 (1973), 116; 39 (1984), 332.
- 35 OV 48 (1993), 351; *Erfgoed Leiden en Omstreken*, tg. 0001, archief van het St. Agnieten begijnhof, inv.nr. 70; NA, tg. 3.18.20, *Abdij van Rijnsburg 1179-1574*, reg.nr. 834; <http://www.haagseelite.nl>, geraadpleegd 9-8-2016; Rodenberg, *Heer van stand*, 139.
- 36 Rodenberg, *Heer van stand*, 88-90; C.M. Ridderikhoff, H. de Ridder-Symoens, D. Illmer (ed.), *Les livres des procureurs de la nation germanique de l'ancienne université d'Orléans, 1444-1602*, vol 1, deel 2 (Leiden 1978), 8-9.

(1459).²⁶ In 1446 was hij door de heer van Putten met Oud-Katendrecht beleend om dit opnieuw te bedijken.

Ook in de financieel-administratieve hoek te plaatsen zijn Jan Duyck Gillisz, Jonge Willem en Jacob Cruysinck. Jan Duyck was klerk van Claes de Vriese, rentmeester-generaal van Holland. Hij stamde uit een zeer oude Dordtse familie, maar woonde zelf waarschijnlijk in Den Haag.²⁷ Jonge Willem was rentmeester voor Frank van Borselen van Oude Horen en Pendrecht van van Westvoorne. In 1465 wordt hij vermeld als baljuw van Middelharnis.²⁸ Jacob Cruysinck of Cruesinck was auditeur bij de rekenkamer en zou later raad en rekenmeester worden.²⁹ In 1453-1454 was hij samen met de uitgever Matthijs Buyser hoofdman van de schutterij van Sint Joris in Den Haag.³⁰ Jacobs broer Floris Cruesinck was getrouwd met Janne Buysers,³¹ mogelijk familie van Matthijs en Jacob Buyser.

Een aantal participanten had banden met Delft. Naast Mr. Arent van Woude en Gerit van Nieuvelt waren dit onder andere Dirc Dirxz van Beest en Cornelis van Handels (Andel). Dirc Dirxz. van Beest was in 1462 ingeland van Dirk Smeetsland en Mr. Arent van der Woudenland.³² Tevens was hij ingeland van Strijen, mogelijk namens zijn vrouw Yde, dochter van Hendrick van Voorhout, één van de oorspronkelijke bedijkers.³³ Via Yde was hij verwant aan Jacob Cruesinck, die getrouwd was met Margriet Arentsdr. van der Does, een nichtje (tantezegger) van Yde. Cornelis van Andel was getrouwd met Geertruy Dirxdr van Beest, de zuster van Dirc Dirxz van Beest. Vanaf 1472 zat Cornelis van Andel in de regering van Delft als schepen, thesaurier en burgemeester.³⁴

Ook de participant Floris Grijpt kunnen wij in de omgeving van Delft plaatsen. Zijn vader Claes Grijp woonde te Rijswijk en zijn zoon is waarschijnlijk de Delftse burgemeester Willem Grijp Florisz. Zelf was hij rentmeester van Hoogstraten en kastelein van het Gemelslot in Brabant voor Frank van Borselen (1453-1460), en schout van Valkenburg en Katwijk voor Johan van Wassenaar (vermeld 1460, 1463). In 1467 zou hij schepen en in 1468 baljuw van Den Haag worden.³⁵

De laatste participant met aantoonbare banden met Delft is Mr. Jan Brant. Jan Brant stamde uit een Delftse familie en was als officiaal van Utrecht belast met de geestelijke rechtspraak in het bisdom. Tevens had hij een kanunniksprebende in Utrecht en was hij deken van het college van kanunniken van Sint Maartensdijk, opgericht door de vader van Frank van Borselen. Vanaf 1455 was hij de belangrijkste raadsheer van Frank van Borselen.³⁶

De enige lokale participant was Foppe Gerritsz. Foppe Gerritsz bezat behoorlijk wat land in IJsselmonde en in 1459 was hij dijkgraaf van Dirk Smeetsland.³⁷

Een aantal participanten kunnen wij niet met zekerheid plaatsen. Hendrick de Backer zou identiek kunnen zijn met de gelijknamige drost (baljuw) van Gorinchem en het land van Arkel, dat in het bezit van Karel van Charolais was.³⁸ Andries Pietersz is mogelijk identiek met de waarnemend rentmeester van Sint Maartensdijk voor Frank van Borselen en met de Andries Pietersz die in 1465 betrokken was bij de bedijking van Middelharnis.³⁹ Over Gillis Danckaertsz weten wij alleen dat hij waarschijnlijk in 1459 samen met Jonge Willem en Mr. Jan Brant scheidsman was bij een conflict over de bedijking van Middelharnis.⁴⁰ Over Claes Jansz van Rotterdam “met zijn gesellen genaamd Boyen” is in het geheel geen informatie te vinden.

Afb. 4. Frank van Borselen. Olieverf op eiken, kopie uit circa 1480 naar verloren gegaan origineel. Rijksmuseum Amsterdam objectnr. SK-A-499, bruikleen aan Zeeuws Museum.

Netwerken

De bedijkers van Charlois – uitgevers en andere participanten – lijken geen toevallige groep van personen te zijn geweest. Voor zover bekend, waren twee van de vier uitgevers en ongeveer de helft van de participanten ambtenaar of pachter van grafelijke tollens. Zij waren over het algemeen kapitaalkrachtig en hadden goede contacten met Karel van Charolais en de cirkel rondom hem. Verder kwam bijna een kwart van de bedijkers uit Delft. Dat is niet zo vreemd als men bedenkt dat Delft één van de grootste steden van Holland was, waar relatief veel kapitaal aanwezig zal zijn geweest, en relatief dicht bij Charlois lag. Rotterdam lag nog dichterbij, maar dat was in 1460 nog een kleine stad. Wat meer opvalt, is dat slechts één participant (Jacob Pot) uit Dordrecht kwam, net als Delft een grote stad en relatief dicht bij Charlois gelegen. Twee andere participanten (Ysbrandt Utenhage en Jan Duyck) hadden familie in Dordrecht maar woonden er niet.

Wat verder opvalt is dat bijna een derde van de bedijkers een relatie had met Frank van Borselen. Frank van Borselen was de vierde en laatste echtgenoot van Jacoba van Beijeren en de leider van de Kabeljauwse factie, die met Hoekse factie om de macht in Holland streed.⁴¹ Na 1443 had hij geen bestuurlijke functies meer, maar achter de schermen behield hij veel macht. Eén van zijn raadsheren, Jan Ruychrock, was tevens raadsheer in het Hof van Holland, en hij was een goede vriend van een andere raadsheer in het Hof, Jan van Wassenaar. Deze had zelfs een eigen kamer op Franks hof te Brielle. In Utrecht had Frank van Borselen een vinger in de pap via zijn raadsheer mr. Jan Brant en in Brabant via de familie van zijn moeder. Frank van Borselen lijkt Karel van Charolais niet onvoorwaardelijk gesteund te hebben en hij was belangrijk genoeg voor Karel van Charolais om hem minstens vijf maal te Brielle te bezoeken.⁴²

Frank van Borselen was een verre verwant van Adryaen van Borselen, één van de oorspronkelijke uitgevers. Gezien het aantal bezoeken van Adryaen aan Frank waren de relaties warm.⁴³ Twee van de vier uitgevers die vervolgens dit recht verkregen, Matthijs Buyser en mr. Arent van Woude, waren indirect verbonden met Frank via Jan van Wassenaar. Matthijs was rentmeester van Jan van Wassenaar en Mr. Arent van Woude verving in 1469 Jan van Wassenaar als executeur-testamentair van het testament van mr. Jan Brant.⁴⁴ Met de uitgever Anthonis Michielsz, de vertrouweling van Karel van Charolais, had Frank meerdere malen direct contact.⁴⁵ Overige bedijkers nauw met Frank verbonden waren genoemde mr. Jan Brant, zijn raadsheer, en Jonge Willem, Floris Grijp en Andries Pietersz, die voor Frank als baljuw, rentmeester of kastelein optraden.

Frank van Borselen was waarschijnlijk niet direct betrokken bij de bedijking van Charlois, want op 5 september 1460 stuurt hij zijn kastelein Tielman Oom en ene Claes Gerritsz ter plekke om uit te vinden of er niet te dicht op zijn goed Pendrecht gedijkt wordt.⁴⁶

37 Regionaal Archief Dordrecht, tg. 1, Stadsarchieven: de grafelijke tijd (SGT), 1200-1572, inv.nr. 14, aktes 1649, 2850, 2992, 3125, 3282; SR, tg. 1352, Polder Oud- en Nieuw-Reijerwaard, inv.nr. 683; SR, tg. 33-01, CH, inv. nr. 1750, fo. 148; OV 28 (1973), 15-6.; Van Oudenhoven, *Out-Hollandt*, 272.

38 OV 39 (1984), 204.

39 Rodenberg, *Heer van stand*, 144; NA, tg. 3.20.42, *Familiearchieff Otgens*, inv.nr. 485.

40 OV 20 (1965), 310-311.

41 M.J. van Gent, 'Partijelijke saken'. *Hoeken en Kabeljauwen in het Bourgondisch-Oostenrijkse tijdperk* (Oegstgeest 1994).

42 A.A. Arkenbout, *Frank van Borselen. Het dagelijks leven op zijn hoven in Zeeland en het Maasmondgebied* (Rotterdam 1994), 134-135; *Damen, Staat van dienst*, 287-308, 315; Rodenberg, *Heer van stand*.

43 Rodenberg, *Heer van stand*, 91-92.

44 OV 33 (1978), 638-9, 755.

45 Bijv. NA, tg. 3.01.27.02, *Grafelijkheidsrekenkamer/Rekeningen*, inv.nr. 5585, fo. 55.

46 Ibidem, fo. 65v. Zie ook fo. 66v.

Wel schonk hij in 1463 een raam aan de nieuwe kerk van Charlois.⁴⁷ Bovendien was hij het centrum van een uitgebreid Kabeljauws netwerk. Het is goed mogelijk dat uitgevers en participanten elkaar via dit netwerk kenden.

Niet alle bedijkers waren Kabeljauws. Jacob Pots schoonfamilie was Hoeks en zelf kreeg hij het als schout van Dordrecht aan de stok met de Kabeljauwse voorman Jan Oom van Wijngaarden, broer van de hierboven genoemde Tielman Oom. In 1462 liepen de spanningen tussen de Hoeken en Kabeljauwen in Dordrecht zo hoog op dat Frank van Borselen, Adryaen van Borselen en Jan van Glymes-Bergen (een achterneef van Frank) het initiatief namen om de Hoekse regering af te zetten. Vervolgens kon Jacob Pot zich twee jaar niet in Dordrecht vertonen.⁴⁸

De reden dat Jacob Pot mocht participeren in de bedijking was mogelijk dat hij de aangrenzende polder Oud-Katendrecht met het lagere overheidsgezag aldaar bezat. Bovendien had hij vele relaties en schuwde hij het conflict niet. Het was daarom geen slecht idee om hem gunstig te stemmen en hem een belang te geven in de bedijking.

Motieven

Met het bovenstaande is de vraag wie Charlois bedijkten voldoende beantwoord, maar nog niet de vraag wat hun motieven waren. De paar vijftiende- en vroeg zestiende-eeuwse overdrachtsakten van land in de polder die ons overgeleverd zijn, vermelden meestal de oorspronkelijke bedijkers of hun erfgenamen als verkopers en eigenaren van de belendende percelen.⁴⁹ Dit suggereert dat de bedijkers de bedijking niet als speculatie zagen, maar als lange-termijn investering.

De uitgevers zullen een hoog rendement verwacht hebben, want anders hadden zij niet voor zoveel gemeten geparticipeerd. Toch lijkt het erop dat de uitgifte niet een zuiver economische aangelegenheid was. In dat geval hadden de uitgevers namelijk beter een groter deel van de polder voor henzelf kunnen bedingen in plaats van, zoals nu, het profijt met de andere participanten te delen. In theorie is het mogelijk dat de uitgevers zelf participeerden omdat er weinig belangstelling voor bedijking was, maar in dat geval hadden ze meer participanten uit Dordrecht en uit het Hoekse kamp kunnen aantrekken.

De vele relaties tussen de bedijkers suggereren dat er geen anonieme markt voor bedijkingen was waar uitgevers en potentiële participanten elkaar konden ontmoeten en de prijs van participatie – het deel dat de uitgevers voor zichzelf bedongen en de overige voorwaarden – bepaald werd. Het is waarschijnlijker dat de uitgevers de uitgifte gebruikten om mogelijke weerstand af te kopen en om familie, vrienden en bekenden te begunstigen, zoals dat ook gebeurde bij de zeventiende-eeuwse droogmakerijen in Noord-Holland.⁵⁰ Begunstiging van familie, vrienden en bekenden versterkte de onderlinge relaties en vergrootte het “sociale kapitaal” van de uitgevers.⁵¹ Hiervan profiteerden zij dan weer als hun een wederdienst gedaan werd in de vorm van een gift, steun bij het verwerven van lucratieve ambten of een profijtelijk huwelijk van hun kinderen. Een ander voorbeeld van het vergroten van sociaal kapitaal is de naamgeving van het gebied door de uitgevers (“Charolois”), die daarmee hun krediet bij Karel van Charolais zullen hebben vergroot.⁵²

Ook bij andere vijftiende-eeuwse bedijkingen kwamen de bedijkers meestal uit beperkte kring. Zo gaf in 1414 het Kapittel van Sint Marie in de Hofkapel in Den Haag het Nieuwland onder 's-Gravenzande ter bedijking uit aan Jan Gilliszoon van Wissenkerck, kanunnik van hetzelfde kapittel. Deze vond participanten onder zijn mede-kanunniken en lokaal te 's-Gravenzande.⁵³ Andere vijftiende-eeuwse bedijkingen werden gedaan door participanten uit één stad (Cortambacht en Nieuwe Roden, in 1424 door bedijkers uit Schiedam en eerder zonder succes door bedijkers uit Delft);⁵⁴ grotendeels door twee raadsheren van het Hof van Holland (Oost-IJsselmonde),⁵⁵ of door de oude ingelanden van voor de overstroming (Oud Reijerwaard).⁵⁶

De beperkte kring waaruit de bedijkers kwamen, kan niet alleen verklaard worden in

47 Mogelijk vanwege prestigestrijd met Karel van Charolais, die in 1461 een raam aan de Grote Kerk van Brielle geschenken had: *Damen, Staat van dienst*, 315.

48 Overigens kreeg Jacob Pot het in 1469 met de Hoeken in Dordrecht aan de stok: Van Gent, 'Partijelijke saken', 97, 125-126; Rodenberg, *Heer van stand*, 118-121.

49 OV 28 (1973), 1-24.

50 H.E. van Gelder, 'De bedijking van de Heerhugowaard (1624-1631)', in: idem, *Alkmaarse opstellen* (Alkmaar 1960), 91-117; Van Zwet, *Lofwaardighe dijkagies*.

51 Vgl. P. Bourdieu, 'The forms of capital (1986)', in: I. Szeman, T. Kaposy (red.), *Cultural theory. An anthology* (Chichester 2011), 61-93.

52 *Damen, Staat van dienst*, 287-308.

53 J.H. de Vey Mestdagh, 'Het Nieuwland genaamd Den Andel, 1414-1868', *Rotterdams Jaarboek* 60 (1960), 137-158.

54 J.L. van der Gouw, *Rekeningen van de domeinen van Putten 1379-1429*, dl. 2 ('s-Gravenhage 1980), 529.

55 SR, tg. 8, AOWIJ, regest 3-6; *Damen, Staat van dienst*, 471, 479-480.

56 Het octrooi voor deze polder is verleend aan de geërfden in het gebied: zie de tekst in Van Oudenhoven, *Out-Hollandt*, 253. Zie verder OV 68 (2013), 321-9.

termen van sociaal kapitaal, maar ook door de beperkte communicatiemogelijkheden in de vijftiende eeuw. Verder kunnen politieke overwegingen meegespeeld hebben, zoals de invloed van een stad op het omliggende platteland. Een probleem met deze verklaring is echter dat het individuele belang van potentiële participanten kan verschillen van het collectieve belang van de stad. Bij de bedijking van Oud-Strijen in 1424 waren er groepen participanten uit meerdere plaatsen.⁵⁷ Dit kan verklaard worden door de relatief grote omvang van de bedijking (ruim 1.000 hectare), zodat er veel kapitaal nodig was, en doordat de uitgever, Jacob van Gaasbeek, uit was op maximaal financieel gewin en daarom meer moeite moest doen om geïnteresseerden te vinden.

Conclusie

Centraal in dit artikel stonden de vragen wie vóór de zestiende eeuw Nederland hebben vormgegeven en wat hun motieven waren. Om deze vragen te beantwoorden, is de bedijking van de polder Charlois in 1460 beschreven. De bedijkers waren voornamelijk ambtenaren en stedelingen uit beperkte kring. Zij waren niet alleen uit op economisch gewin, maar ook op vergroting van hun sociaal kapitaal.

Het is niet mogelijk om een volledige economische analyse van de bedijking te geven. Hiervoor is informatie nodig over alle kosten – bedijkingskosten, polderlasten en belastingen op grond of opbrengsten –, alle baten – gewassen, opbrengsten en prijzen –, en over de rente of in ieder geval de beschikbaarheid van kapitaal en de aantrekkelijkheid van alternatieve investeringsmogelijkheden. Deze informatie is voor Charlois niet of alleen met behulp van grove aannames en met zeer grote onzekerheidsmarges te geven. Wat we wel kunnen zeggen, is dat de betrokkenen een positief economische rendement verwacht moeten hebben. Wat we verder kunnen zeggen, is dat het economische rendement afhangt van – gunstige – landschappelijke factoren en van de beschikbare technische middelen, die bedijking technisch mogelijk maakten maar wel kosten met zich meebrachten.

Economische, landschappelijke en technische factoren kunnen bedijking mogelijk maken, maar het zijn sociale factoren die bepalen of en hoe er van deze mogelijkheid gebruik gemaakt wordt. In dit artikel stonden sociale netwerken en sociaal kapitaal centraal, terwijl politieke factoren – de Hoekse en de Kabeljauwse twisten – aan bod kwamen vanwege het mogelijk Kabeljauwse karakter van het netwerk bij de bedijking. Wat enigszins impliciet bleef, is de rol van institutionele factoren. Zonder duidelijkheid over bestuurlijke grenzen, bedijkingsrechten, onderhouds- en belastingplichten, zonder samenwerking over bestuurlijke grenzen heen, en zonder effectieve methoden van conflictoplossing, zou bedijking, zo niet onmogelijk, dan toch nog hachelijker zijn dan het al was. Om hier beter zicht op te krijgen, is meer onderzoek nodig naar andere bedijkingen, relaties tussen polders en procedures voor het Hof van Holland. Idealiter wordt dit gecombineerd met onderzoek naar netwerken, om zo een beter beeld te krijgen van de rol en positie van de betrokken partijen. Er valt dus nog meer dan genoeg te onderzoeken.

⁵⁷ SR, tg. 33-01, CH, inv.nr. 1759, fo. 8 en 12.